

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 14



ERZURUM - 1999

A'şâ ve Kaside-i Dâliyye

Yrd.Doç.Dr.İbrahim YILMAZ*

Eski Arap şairlerindedir. Gözlerindeki görme zayıflığı nedeniyle A'şâ (bulanık gören) lakabını almış olan Ebû Basîr Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî (öl.7/629 (?), 565 yılında Yemâme'nin Menfûha vahasında küçük bir köy olan Dürnâ'da dünyaya gelmiştir¹. Necd şairlerindedir².

Câhiliyye döneminde bir kısmı da İslâm'dan sonra yaşamış olan yirmi kadar şair, bu sıfatla birlikte kabilelerine nisbet edilerek anılmıştır. En meşhurları, yukarıda zikrettiğimiz Mu'allaka şairlerinden sayılan A'şâ Meymûn b. Kays ile el-A'şâ Hemdân'dır³. Ebû Ubeyde, A'şâ'yı Mu'allaka sahipleri içerisinde

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eş'aril-'Arab*, nşr. 'Alî Fâ'ûr, Beyrut 1406/1986, s.89-90; İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuhûlî's-şu'arâ'*, nşr. M. Muhammed Şâkir, Kahire 1953, I, 40, 52, 65-67; İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-şu'arâ'*, nşr. A. Muhammed Şâkir, Mısır 1966-67, I, 257; Ebu'l-Ferec el-İsfahânî, *K. el-Egânî*, Beyrut 1962, IX, 108-129; el-Merzûbânî, *Mu'cemu's-şu'arâ'*, nşr. F. Krenkow, Kahire 1354, s.401-402; 'Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetül'-'edeb*, nşr. 'Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1989, I, 175-178; Tural, Hüseyn, *İbnu's-Sid al-Batayavsî ve Kitâbu'l-Hulal fi şarh abyâtî'l-Cumal*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1978, 16; Cheikho, Louis, *Şu'arâ'ün-Nasrâniyye*, Beyrut 1890, I, 357-399; Mehmed Fehmî, *Târîh-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1332, s.886-923; Brockelmann, C., *GAL*, Leiden 1943, I, 31; a. mlf., *GAL Suppl.*, Leiden, 1938, I, 64-67; Tâhâ Hüseyn, *Fî'l-Edebî'l-Câhili*, Kahire 1947, s.256-267; Sezgin, Fuad, *GAS*, Leiden 1969, II, 130-132; Şevki Dayf, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî I*, Kahire 1960, 333-365; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1969, VII, 341; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1965, I, 221-228; Blachere, Régis, *Târîhu'l-'edebî'l-'Arabî*, trc. İbrâhîm el-Kilânî, Dimaşk 1984, s.355-359; Fu'âd Efrâm el-Büstânî, "el-A'şâ ve'l-İslâm", *Meşruk*, XXXII, Beyrut 1932, s.763-771; K.A. Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, I/4, New Delhi 1967, s.213-216; 'Abdulazîz el-Mânî, "Kasidetâ el-A'şâ'l-İslâmiyyeteyn", *Buhûsü Külliyyetî'l-lugatî'l-'Arabîyye II*, Mekke 1404-1405, s.79-95; A. Hafner, "A'şâ", *IA*, I, 694-695; Tülüccü, Süleyman, "A'şâ Meymûn b. Kays", *DİA*, III, 544-545.

²Mehmed Fehmî, s.886.

³Öteki A'şâ'lardan bazıları ise şunlardır: A'şâ Benî Esed veya A'şâ b. Bücre diye bilinen Câhiliyye devri recez şairi Kays b. Bücre b. Kays; yine Câhiliyye devri şairlerinden hicretten yirmi iki yıl kadar önce ölen A'şâ Benî Neşel Esved b. Ya'fur; mersiye şairlerinden A'şâ Bâhile diye meşhur olan Ebû Kuhsân Âmir b. Hâris b. Riyâh (I/VII. yy.); Muhadramûn'dan olduğu söylenmekle beraber

zikreder⁴.

Kaynaklarda, çocukluk ve gençlik dönemlerine ait fazla bir bilgi mevcut değildir. İleride temas edileceği üzere, engin bir zekâyâ, müşahede ve ifade gücüne sahip olduğu, küçük yaşlardan itibaren bu unsurları iyi bir şekilde kullandığı, bize kadar gelen şiirlerinden anlaşılmaktadır. Sannâcetü'l-'Arab (Arabın güzel şiir söyleyeni) denilmiştir. Sesi çok güzel, şiirleri ahenkli, akıcı ve parlak olduğundan dolayı 'Arap çenkçisi' anlamında bu sıfat ile nitelendirildiğini iddia edenlerin yanı sıra⁵, İbn Kuteybe gibi, 'sanc' kelimesini ilk defa şiirinde zikretmesinden dolayı bu lakabı aldığını söyleyenler de vardır⁶.

Şairler fitratları itibariyle çok gezmeyi, çok yerler görmeyi, ufuklarını alabildiğince genişletmeyi severler ve bunları şiirlerinde malzeme olarak kullanırlar. Her Arap şâiri gibi o da, gezmiş, görmüş ve bunları şiirine yansıtmıştır. Mezopotamya'yı, Suriye ve Arap Yarımadası'nı birkaç defa dolaşmış, hatta Habesistan'a kadar gitmiştir. Binaenaleyh A. Haffner'in de dediği gibi, İmrü'u'l-Kays (öl. m.540) ile A'şâ, eski Arabistan'ın en çok seyahat etmiş ve bu yüzden fikirlerinin dairesini genişletmiş şâirlerdir⁷.

Hz.Peygamber'in huzurunda bir urcûze okuduğu için ashaptan sayılan A'şâ Benî Hirmâz veya A'şâ Mâzin diye meşhur Abdullah b. A'ver (1/VII. yy.)'dir (bk. Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1305/1887, "a'şâ" md.; el-Amidi, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, nşr. F. Krenkow, Beyrut, 1402/1982, s.12-20; Sezgin, Fuat, *GAS*, II, 186-187; Abdülvehhâb es-Sâbüni, *Şu'arâ ve devâvîn*, Beyrut 1978, s.47-50; Kılıç, Hulusi, "A'şâ (Yirmi kadar Arap şairinin lakabı)", *DİA*, II, 544).

⁴ *Cemheretü eş'ârî'l-'Arab*, s.8; İbn Reşik, *el-Umde*, nşr. M. Muhyiddin 'Abdülhamid, Kahire 1972, I, 96; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî I*, s.176. Mu'allakalarda şâirlerin isimleri, sıralanışı ve haklarında geniş bilgi için bk. Tülücü, Süleyman, *Mu'allakât ve Şairleri Üzerinde İncelemeler*, (Seminer çalışması II), Erzurum 1979; a.mlf., *Mu'allakât, Şerh ve Baskıları Tercümelere*, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (sayı: 6), Erzurum 1986, s.253-265; a. mlf., *Mu'allakatta "Nesib"*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXX (1986) ayrı basım, s.429-440.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut 1388/1968, II, 311; *Hizânetü'l-edeb*, I, 176; Mehmed Fehmi, s.886; Tülücü, Süleyman, "A'şâ Meymûn b. Kays", *DİA*, III, 544-545.

⁶ *eş-Şîr ve ş-su'arâ*, I, 258.

⁷ Haffner, A., "A'şâ", *İA*, I, 694-695.

Bu seyahatleri sırasında Hîre Meliki İyâs b. Kabîsa et-Tâ'î⁸, Hadramût'ta Kays b. Ma'dikerib⁹, Yemâme Meliki Hevze b. 'Alî el-Hanefî¹⁰, Hîre Meliki en-Nu'mân b. el-Münzir'in kardeşi el-Esved b. el-Münzir el-Lahmî¹¹ ve daha pek çok ünlü kimseler için kasideler söylemiş ve ihsanlarına nail olmuştur. Aynı maksatla İnan hükümdarını ziyaret etmiş, bu yüzden şiirlerinde az da olsa Farsça kelimeler yer almıştır¹².

Mesela o, Yemen emirlerinden biri olan Selâme Zü Fâ'îş b. Yezîd b. Mürre el-Hımyerî¹³'i ziyaret etmek için kapısına gider, biraz bekletilir, içeri alındıktan sonra şu medihte bulunur (Münserih):

إِنَّ مَحَلَّ وَإِنَّ مُرْتَحَلًا وَإِنَّ فِي السَّفْرِ مَا مَضَى مَهَلًا
 اسْتَأْتَرَ اللَّهَ بِالْوَفَاءِ وَبِأَدِّ عَدْلٍ وَوَلَّى الْمَلَامَةَ الرَّجُلَا
 وَالْأَرْضُ حَمَالَةٌ لِمَا حَمَلَ اللَّهُ وَمَا إِنْ تَرُدُّ مَا فَفَلَا
 فَلَدُنْكَ الشَّعْرَ يَا سَلَامَةَ ذَا الِ تَفْضَالِ وَالشَّيْءُ حَيْثُ جُعِلَا
 وَالشَّعْرُ يَسْتَنْزِلُ الْكَرِيمَ كَمَا آتَا تَنْزِلَ رَعْدُ السَّحَابَةِ السَّبَا

Konakla ve göç,

Gidilecek yer için az bir zaman.

Allah, sadâkat ve adaleti kendine,

Kötülüğü insanlara bıraktı.

⁸Bk. A'şâ, *Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, nşr. M. Muhammed Hüseyin, Mısır 1950, s. 162-169.

⁹*Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, s. 15-26, 27-33; 34-44; 45-54.

¹⁰*Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, s. 65-67, 89-92, 93-100, 101-111.

¹¹*Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, s. 2-14.

¹²*eş-Şîr ve's-Şu'arâ*, I, 258.

¹³Selâme Zü Fâ'îş hakkında geniş bilgi için bk. *Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, (neşreden in açıklaması) s. 68.

Yer hâmmaldır Allah'ın yüklediğine,
Red etmeksizin.

Şiirim senin boynun için gerdanlık
Ey faziletli Selâme! Kıymetlenir eşya nisbetine göre.

Şiir kerimleri de alçaltır,
Gök gürlemesinin yağmuru alçalttığı gibi¹⁴.

R. Geyer, A'sâ'nın Sa'leb (öl.291/904) tarafından rivayet edilen Escorial nushasını *es-Subhu'l-münir fî şîri Ebî Basîr* adıyla Londra'da 1928 yılında neşretmiştir¹⁵. Ayrıca M. Muhammed Hüseyin'in şerhiyle *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr* (Kahire 1950) ve (Beyrut'ta 1960, 1968) neşredilmiştir. Daha sonra Kâmil Süleyman'ın başkanlığındaki bir heyet tarafından yeni bir neşri daha *Divânü'l-A'sâ*, (Beyrut 1985) yapılmıştır. *el-Mu'allakâtü't-tis'* veya *el-Mü'allakâtü'l-aşr* adıyla yayımlanan eserlerde onun mu'allakası da vardır¹⁶.

* * * *

A'sâ, Câhiliyye devri Arap kasidelerinin klasik formunu aynen muhafaza etmiştir. Ancak zaman zaman nesib kısmını uzatmıştır. Öte yandan daha çok şarkı formunda kullanılan kısa bahirleri benimsemiş olduğu görülmektedir.

Kendisinden, daha ziyade övdüğünü göklere çıkararak, hicvettiğini yerlere batıran diye bahsedilen şâirimiz, methiye, hicviye, fahriye ve gazel türündeki şiirlerde son derece başarılı olmuştur. Medîh şiirleri, divanında ekseriyeti teşkil etmektedir. İkinci sırada hicivleri gelir. Daha sonra gazel, hamr, fahr, hikaye ve tarihi olaylar, hikmet ve tasvir konulu şiirler yer alır¹⁷.

¹⁴*Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, s.233-235; *Şu'arâü'n-Nasrâniyye*, I, 364.

¹⁵Tülücü, Süleyman, A'sâ, *DLA*, III, 545.

¹⁶Meselâ bk. et-Tibrizî, *Şerhü'l-kasâ'idü'l-aşr*, nşr. 'Abdüsselâm el-Hûfî, Beyrut 1405/1985, s.328-348.

¹⁷Bk. *Divânü'l-A'sâ el-Kebîr*, (neşredenin açıklaması), s.378-379.

Şiiri hakkında Ebû Ubeyde şu değerlendirmede bulunmaktadır: "A'şâ, eski Arap şâirleri arasında dördüncü sırada yer alır. Tarefe b. 'Abd el-Bekrî (öl.m.564)'den daha yüksek bir şâirdir, Zira akıcı ve ahenkli çok sayıda kasideleri vardır..."¹⁸. Ebû Zeyd el-Kureşî de, yüksek bir şâir olmasını, şâirler ierisinde hükümdarları en iyi meth etmesine, şarabı en güzel tasvir etmesine, çok sayıda şiir nazmetmesine bağlamaktadır¹⁹. Buna benzer bir görüş de Ebû Amr b. el-'Alâ' 'dan gelmektedir²⁰. Halife Abdülmelik b. Mervân'ın çocuklarının müeddibine, A'şâ'nın şiirlerini ezberletmekle edeplendirmesini tavsiye etmekte, onların akıcı ve tatlı olduğundan bahsetmektedir²¹.

Hakkında methiyeler yazdığı kimseleri kısa zamanda şöhrete kavuşturduğuna dair hikâyeler anlatılmaktadır. Yukarıda da temas edildiği üzere, gezginci bir şâir olması hasebiyle, Mekke yakınlarında hac mevsimine doğru her yıl kurulmakta olan Ukâz panayırına iştirak etmiştir²². Aşağıdaki olay, Ukâz'a katıldığını ve şiirinin gücünü göstermesi bakımından câlibi dikkattir:

Bir defasında Ukâz panayırına katılmak için Mekke'ye gelmişti. Mekke'de, asıl ismi 'Abdul'uzzâ b. Hantem b. Şeddâd'²³ olan el-Muhallak el-Kilâbî adında fakir ve sadece kız evlatları olan birisi vardı²⁴. Şairin geldiğini duyan hanımı: kocasına "Ey Ebû Kilâb! Bu şairin, methettiği kimseyi yücelttiğini, hievettiği kimseyi ise alçalttığını gördüm... Şiirleri çok tesirli... Evimize davet et, biz de onun sayesinde itibar sağlayalım" der²⁵... Devesini keser, A'şâ'ya ikram eder. İnce ruhlu şâir, kızlarını

¹⁸ *es-Şîr ve's-su'arâ*, I, 263.

¹⁹ *Cemheretü eş'âr'l-'Arab*, s.89.

²⁰ Bk. *Cemheretü eş'âr'l-'Arab*, s.89.

²¹ *Cemheretü eş'âr'l-'Arab*, s.90.

²² *el-Eğânî*, VIII, 79-80; *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145; Mehmed Fehmi, s.898-899. el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâl'l-'Arab*, nşr. Muhammed Behcet el-Eserî, Beyrut, tsz., II, 161-162 (dipnot, 3).

²³ Bk. *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîr*, nşr. et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Kahire 1378/1959, I, 695.

²⁴ *el-Eğânî*, VIII, 80.

²⁵ *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145.

evlendirememekten dolayı onun içinde bulunduğu sıkıntılı durumu farkeder. Ukâz panayırına gider, bir su kenarında durur; geldiğini gören insanlar her zaman olduğu gibi toplanırlar²⁶. Etrafındakilere, Muhallak'ın cömertliğini övdüğü şu kasidesini inşâd eder (Tavîl):

أَرَقْتُ وَمَا هَذَا الشَّهَادُ الْمُؤَرَّقُ وَمَا بِي مِنْ سُقْمٍ وَمَا بِي مَعْشَقُ
وَلَكِنْ أَرَانِي لَا أَزَالُ بِحَادِثٍ أَغَادِي بِمَا لَمْ يُمْسِ عِنْدِي وَأَطْرَقُ

Uykusuz kaldım, bu uykusuzluk da nedir?

Ben de, ne hastalık var, ne de birine aşığım.

Lakin, benimle devam eden bir hâdiseyi görüyorum;

Ziyafeti ve söylediği doğru söz sebebiyle erken davranıyor ve buraya geliyorum²⁷.

Muhallak, Ukâz panayırına geldiğinde, Aşâ'nın 61 beyitten oluşan bu kasidesinin şu beyitlerini okumakta olduğunu görür²⁸:

Kasem ederim ki, bir çok nazarlar çevrilmiştir,

Tepenin üzerinde yakılan ateşin alevlerine.

Üşümüş iki insanın ısınması için yakılan,

Gece boyu Muhallak'ın cömertliği ile birlikte yanan

Bir annenin iki göğsünden süt emen iki insan, yemin ettiler

Karanlık bir gecede ebediyyen ayrılamayacaklarına dair²⁹.

²⁶ *el-Eğâni*, VIII, 80; *Hizânetü'l-edeb*, VII, 145-146; Mehmed Fehmi, s.899.

²⁷ *Divânü'l-A'sâ el-Kebür*, s.116.

²⁸ *el-Eğâni*, VIII, 80.

²⁹ *Divânü'l-A'sâ el-Kebür*, s.120.

Kasidesini bitirdiğinde, Muhallak şâirin yanına gelerek selam verir. A'şâ da: "Ey benim ve kendi kavminin efendisi, merhaba" dedikten sonra, etrafındakilere şöyle seslenir: "Ey Arap topluluğu! İçinizde erkek evlat sahibi olup da onları, şerefli ve aynı zamanda cömert birinin kızlarıyla evlendirmek isteyen yok mu?". Nitekim şiiri beklenen tesiri gösterir, A'şâ daha yerinden kalkmadan Muhallak'ın kızları insanlar tarafından (evlenme teklifiyle) âdeta kapışılır³⁰.

A'şâ, sadece medih türünde şiirler nazmetmekle kalmamış, aynı zamanda hicivleriyle de şöhret sahibi olmuştur. Çok sayıda hicvettiği kimseler vardır. Hicvin kolay yapılmasından dolayı nazım şekli olarak, genelde recez bahrini tercih etmiştir. Meselâ, Kamî'e oğullarını hicvettiği recez bahrindeki şiirinin ilk dört beyti şu şekildedir (recez):

إِنَّ بَنِي قَيْسَةَ بْنِ سَعْدٍ
كُلُّهُمْ لِلصَّقِ وَعَبْدٍ
أَدَّى لِشَرِّ مِنْ كِلَابٍ عَفْدٍ
وَهُمْ أَذَلُّ مِنْ كِلَابٍ عَفْدٍ

"Kamî'e b. Sa'd oğulları!

Babasızlar, köleler

Daha aşağılar, kuyrukları kıvrılmış köpeklerden,

Boğazları halkalı köpeklerden³¹.

* * * *

İslâmî döneme yetişmiştir. Ancak müslüman olmadığına dair geniş bir kanaat söz konusudur. Hz.Peygamber'i övmek için

³⁰ *el-Eğânî*, VIII, 80; *Hizânetü'l-edeb.*, VII, 146.

³¹ *Dîwânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.273.

nazmettiği kasıdeyi sunmak ve müslüman olmak düşüncesiyle, Hudeybiye Antlaşması'nın yapıldığı tarihlerde (6/628) Hicâz'a gelmiştir. Kureyşliler, müslüman olmasından, Arapları bu yönde etkilemesinden korkmuşlar; İslâmiyetin içki, zina, faiz ve kumarı yasakladığını söyleyerek, bundan vazgeçirmeğe çalışmışlardır.

Bu hususla ilgili ilk bilgi veren müellif, Ebû Zeyd el-Kureşî (öl.IV/X. sonlarına doğru)'dir. Merhum Ahmet Ateş'in de belirttiği gibi, şiir mecmuaları içerisinde, hicri 3. asrın sonu ile 4. asrına başları arasında yazılmış olan *Cemheretü eş'âr'l-Arab*'da senetler müellif tarafından daha titiz bir şekilde toplanmıştır³².

Ebû Zeyd el-Kureşî, İbn De'b'den naklederek, bize hadiseyi açık ve sade bir şekilde sunmaktadır: Kasidesini nazmetmiş olan A'sâ, Hz.Peygamber'e gitmek için yola çıkar; ancak yolda devesi ürker, onu düşürür ve öldürür. Daha sonra bu kasidesi huzurda okunduğunda, Hz.Peygamber: "Neredeyse müslüman olacaktı, ama nasip olmadı" der³³.

Bu konudan bahseden ikinci müellif ise, İbn Kuteybe (öl. 276/889)'dir. Rivayet senedinden bahsetmeksizin 'kâlû= dediler' şeklinde, bu olayı şu şekilde anlatır: Hudeybiye antlaşmasını müteakip müslüman olmak için Hz.Peygamber'e gitmekte olan A'sâ'ya, Kureyş tarafından yeni dinin içkiyi, zinayı, kumarı yasak ettiği bildirilmiş, o da: "Bir yıl daha bunlardan istifade edeyim, daha sonra gelir müslüman olurum" diyerek, bundan vazgeçmiştir.

Diğer yandan, aşağıdaki anekdota da yer verir: A'sâ'ya, Ebû Süfyân tarafından nereye gittiği sorulmuş, Hz.Muhammed'e diye cevap alması üzerine, O'nun içkiyi

³²Ateş, Ahmed, "an-Nâbiğa ad-Dubyâni Hayatı ve Eseri Hakkında Araştırmalar", *Şarkiyat Mecmuası I*, Ankara 1956, s.13.

³³*Cemheretü eş'âr'l-Arab*, s.89. Öte yandan Ebû Zeyd el-Kureşî, A'sâ'nın, kavmi içerisinde ileri gelen bir şahsiyet olan 'Alkame b. Ulâse'yi hicveden bir kasidesi olduğunu, Hz.Peygamber'in huzurunda okununca, 'Alkame'nin müslüman olmasından ötürü bu kasidenin okunmasını yasakladığına dair bir anekdota yer vermektedir. (bk. a.e., s.90.)

kumarı, zinayı yasakladığı haber verilmiş, bunun üzerine A'sâ da şu cevabı vermiştir: Zinayı mı diyorsun, ben onu terk etmedim o beni terk etti. İçkiye gelince, ben ondan çokça nasibimi aldım. Kumar mı, bu yeni dine girmek suretiyle ondan daha fazla -maddî manevî-kazanç elde edeceğimi zannedirim. Bunun üzerine Ebû Süfyân şöyle der: "Şu anda Hz.Muhammed'le andlaşma halindeyiz. Bu sene gitme, memleketine geri dön! Bir yıl bekle! Sana bunun karşılığı olarak yüz deve verelim. Eğer bu süre zarfında o galip olacak olursa, gelecek yıl gider, müslüman olursun; biz galip olursak, sonu gelmeyecek bir şeyden vazgeçmiş olursun". A'sâ'yı bu şekilde ikna eden Ebû Süfyân derhal, Kureys'in yanını döner ve onlara: Ey Kureys! İşte şâir A'sâ! Şiirini pek yakından tanıyorsunuz. Muhammed'in yanına gidecek ve yeni dine girecek olursa, şiiriyle bütün Arapların nefretini sizin üzerinize çekecektir. Yüz deve toplayıp şaire verirler. Bir yıllığına da olsa, yeni dine girmekten vazgeçer, memleketine giderken yolda ölür³⁴.

Genelde bütün edebiyat araştırmacıları için ilk başvuru ve nakil kaynağı olan meşhur muganniler tarafından okunmuş şiirleri toplamak suretiyle Câhiliyye, Sadru'l-İslâm, gerekse Emevîler-Abbasiler kültür hayatı ve Arap şairleri hakkında son derece kıymetli bilgiler veren Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (öl.356/967), *el-Eğânî* 'de bu olayı, "Habîb b. Nasr el-Mühellebî ve Ahmed b. el-'Aziz el-Cevherî, bana Ömer b. Şebbe'den, o da, Hişâm b. el-Kâsım el-Gazzî- ki bu A'sâ'nın hadisesine çok iyi biliyordu- 'den şunu nakletti" diyerek söze başlamaktadır:

A'sâ, kendisini meth ettiği kasidesini Hz.Peygamber'e sunmak ve müslüman olmak düşüncesiyle yola çıkar. Bunu duyan Kureys, yolda onu çevirirler; "İşte Arabın güzel şiir söyleyeni (Sannâcetü'l-Arab)! Kimi methederse onu mutlaka insanların gözlerinde yüceltir". derler. Daha sonra da aralarında şu konuşma geçer:

____ , Nereye gidiyorsun Ey Ebû Basîr!

³⁴ *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, I, 257.

A'sâ: Eski arkadaşınızın (Hz.Muhammed'in) yanına gidiyorum.

___ , O, bazı güzel şeylerden insanları men ediyor.

A'sâ: Nedir onlar?

Ebü Süfyân b. Harb: Zina.

A'sâ: Ben onu terk etmeden o beni terk etti. Başka?

___ , Kumar.

A'sâ: Ümid ediyorum ki, bu yeni dinden, kumardan daha fazla -maddi ve manevi- kazanç elde ederim. Başka?

___ , Faiz

A'sâ: Faiz, ne ben ona bulaştım, ne de o bana bulaştı. Başka?

___ , İçki

A'sâ: Eyvah! Keşke eve dönsem de, kapta kalan son içkilerimden yudumlasam!

___ , Hz. Muhammed'e gitmek senin hayrına olan bir husus mudur?

A'sâ: Yani...?

___ , Şu anda biz, müslümanlarla anlaşma halindeyiz. Yüz deve verelim, bu senelik, kendi memleketine dön, bekle! Şayet biz onlara galebe çalarsak, sen geri kalmış olursun. Şayet onlar bizi yenerlerse, bir yıl sonra onlara katılmış olursun.

A'sâ'nın bu sözler hoşuna gitmez ve : "Ne kötü bir durum" der. Ancak, gitmekten de vazgeçer.

Ebü Süfyân ise, Kureyş'e şöyle seslenir: Ey Kureyşliler! Eğer A'sâ, kalkar da Hz.Muhammed'e gidecek ve ona tâbi olacak olursa, o zaman vay halinize, hiç durmaz Arabın ateşini sizin yüzünüze tutuşturur. Haydin, vakit kaybetmeden onun için yüz deve toplayın³⁵.

³⁵ eş-Şîr ve's-şu'arâ', I, 257; Mehmed Fehmi, s.893-8794.

O sene Yemâme'ye geri dönerken yolda devesinden düşer ve ölür(7/629)³⁶.

* * * *

Kasîde terimi, III./IX. asırdan sonra recez de dahil olmak üzere şiir ve nazım karışılığı olarak kullanılmıştır³⁷. İkişer, mısralık, son mısraları ise, birbiri ile kafiyeli beyitlerden meydana gelir. Kasîde, Arap edebiyatında sadece şekle ait bir hususiyet değil, fakat aynı zamanda muayyen konuların dahili bir tertip ve nizam içerisinde işlenen uzun şiirlerden meydana gelir³⁸.

Genelde şairler, meth ettikleri kimselerin itibarını artırırılar. Fakat Hz.Muhammed'e kasidelerini sunma arzusu duyan şairler, maddî-manevî yönden kendi itibarlarını artırmak istemişlerdir.

Bu tür şairlerden birisi, daha önce Hz.Peygamber'e tarizlerde bulunmuş olan Kasîde-i Lâmiyye'nin sahibi Kâ'b b. Zuheyр (öl.26/646)'dir: Huzura gelip, meşhur kasidesini okuyunca, Hz.Muhammed, sanatkârlara gösterilecek itibarın en güzelini ve kendine yakışanını göstermiş, sırtındaki hırkayı (bürdeyi) çıkararak ona giydirmiştir. Bu nedenle de, devesinin ismi olan suad'a tegazzül (1-13), devesinin vasfedilmesi (14-35), rakiplerinin tutumu ve Hz.Peygamber'i methe hazırlık (36-39), Hz.Peygamber'i medih ve ondan özür dilemesi (i'tızâr) (40-53), muhacir müslümanların medhi (53-60) gibi bölümlerden oluşan şiiri, Kasîde-i Bürde ismi altında şöhret kazanmış ve ebedileşmiştir. Kâ'b, şiirine şu şekilde başlamıştır³⁹ (Basît):

بانت سعاد فقلبي اليم متبول متيم إثرها لم يقد متبول
وما سعاد غداة البين إر رحلوا إلا عن غضيب الطرف متحول

³⁶el-Egâni, IX, 121-122.

³⁷el-Me'arri, *Risâletü'l-gufrân*, nşr. 'A'îşe Bintu's-Şâti, Kahire 1950, s.297.

³⁸Bk. Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s.70.

³⁹Tülcü, Süleyman, "Kâ'b b. Zuheyр ve Kasîde-i Bürde'si üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (sayı:5), Erzurum 1982, s.159-173. Ayrıca bk. Gündüzöz, Soner, *Kâ'b b. Zuheyр, Hayatı, Eseri ve Edebi Kişiliği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1997, s.6, 33, 45, 65.

Suad, beni terk ettiği için kalbim perişan bugün,
Hicramı ile, kalbim azad kabul etmeyen bir köle bugün.

Ayrılık zamanı suad,
Gözleri sürmeli bir ahu.

İkinci şâir ise, çalışmamızın konusu olan Kaside-i Dâliyye'nin sahibi A'sâ'dır. "Dâl" harfi ile biten, bu yüzden de Kaside-i Dâliyye adıyla meşhur olan Hz.Peygamber'i övdüğü kasidesine, klasik şiir formundan hareketle nesib⁴⁰ bölümü ile başlamış, devesini tasvir ettikten sonra, Hz.Muhammed'i ve yeni dinin öğretilerini meth etmiştir (Tavîl)⁴¹:

- | | |
|--|---|
| وَعَادَكَ مَا عَادَ السَّيِّمَ الْمَهْدَا | ۱ - أَمْ تَتَمَيَّضُ عَيْنَاكَ لَيْلَةَ أَرْمَدَا |
| تَنَاسَيْتَ قَبْلَ الْيَوْمِ حُلَّةَ مَهْدَا | ۲ - وَمَا ذَاكَ مِنْ عِشْقِ النِّسَاءِ وَإِنَّمَا |
| إِذَا أَصْلَحْتَ كَفَيْتَ عَادَ فَأَنْسَدَا | ۳ - وَلَكِنْ أَرَى الدَّهْرَ الَّذِي هُوَ خَائِرُ |
| فَلَلِهَ هَذَا الدَّهْرُ كَيْفَ تَرَدَّدَا | ۴ - شَبَابُ وَشَيْبُ وَأَنْفِقَارُ وَتَرْوَةٌ |
| وَلِيدَا وَكَيْلَا حِينَ شَبْتُ وَأَمْرَدَا | ۵ - وَمَا زِلْتُ أَنْبِيَّ الْمَبَالِ مَذَا أَنَا بَافِعُ |
| مَآوَةٌ مَا بَيْنَ النَّجِيرِ قَصْرُ خَدَا | ۶ - وَأَبْتَدِلُ الْعَيْسَ الْمَرَاقِيلَ تَغْتَلِي |
| حَنْبِي عَنِ الْأَعْشَى بِهِ حَيْثُ أَصْعَدَا | ۷ - فَأَنْ تَسْأَلِي عَنِّي فَيَأْرَبُ سَائِلِي |
| فَأَنْ لَمَا فِي أَهْلِ يَثْرِبَ مَوْعِدَا | ۸ - أَلَا أُنْهَذَا السَّائِلِي أَيْنَ يَمْتُ |
| رَقِيْبَيْنِ جَدِيًّا لَا يَغِيْبُ وَوَرَقْدَا | ۹ - فَأَمَّا إِذَا مَا أَدْلَجْتَ فَتَرَى لَمَا |
| إِذَا خِلْتَ حَرْبَاءَ الظُّهْرَةِ أَصِيدَا | ۱۰ - وَفِيهَا إِذَا مَا هَجَّرْتَ عَجْرَفِيَّةَ |

⁴⁰ Kasidelerin nesib bölümü ile ilgili bk. Tülücü, Süleyman, Mu'allakatta "Nesib", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXXIV-XXV'den ayrı basım s.429-440.

⁴¹ *Divânü'l-A'sâ el-Kebür*, s.135-137; Mehmed Fehmi, s.888-893; *Şu'arâu'n-Nasrâniyye*, I, 364-365.

- ۱۱- أَجِدَّتْ بِرَجْلَيْهَا نَجْمًا وَرَاجَعَتْ
يَدَاهَا خِيفًا لَيْسَا غَيْرَ أَحْرَدًا
- ۱۲- قَالَتْ لَا أُرَى لَهَا مِنْ كَلَالَةٍ
وَلَا مِنْ جَنَى حَتَّى تَزُورَ مُحَمَّدًا
- ۱۳- مَتَى مَا تَسَاحَى عِنْدَ بَابِ ابْنِ دَاهِيَمِ
تُرِيحِي وَتَلْقَى مِنْ قَوَاضِيهِ يَدَا
- ۱۴- نَبِيٍّ يَرَى مَا لَا تَرُونَ وَذِكْرُهُ
أَعَارَ لِعَمْرِي فِي الْبِلَادِ وَأَنْجَمَدَا
- ۱۵- لَهُ صَدَقَاتُ مَا تُعِبُّ وَنَائِلُ
وَلَيْسَ عَطَاهُ الْيَوْمَ مَانِعُهُ غَدَا
- ۱۶- أَجِدْكَ لَمْ تَسْمَعْ وَصَاةَ مُحَمَّدٍ
نَبِيِّ الْأَلَمِ حِينَ أَوْصَى وَأَشْهَدَا
- ۱۷- إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرْحَلْ بِرَادٍ مِنَ النَّبِيِّ
وَلَا قَيْتَ بَعْدَ الْمَوْتِ مَنْ قَدْ تَزُودَا
- ۱۸- نَدِمْتَ عَلَى أَنْ لَا تَكُونَ كَيْفَهُ
وَأَنْكَ لَمْ تَرْضِدْ لِمَا كَانَ أَرْصَدَا
- ۱۹- فَأَيُّكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا
وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حديدًا لِنَفْسَدَا
- ۲۰- وَذَا النَّسَبِ الْمَنْصُوبِ لَا تَسْكُنَهُ
وَلَا تَعْبُدِ الْأَوْثَانَ وَاللَّهَ فَاعْبُدَا
- ۲۱- وَصَلْ عَلَى حِينِ الْعَيْتَاتِ وَالضَّحَى
وَلَا تَحْمَدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهَ فَاحْمَدَا
- ۲۲- وَلَا السَّائِلِ الْحُرُومِ لَا تَتْرُكْنَهُ
لِعَاقِبَةٍ وَلَا الْأَسِيرِ الْمُقِيدَا
- ۲۳- وَلَا تَسْخَرَنَّ مِنْ بَائِسٍ ذِي ضَرَارَةٍ
وَلَا تَقْرَبَنَّ جَارَةَ إِنْ سَرَّهَا
- ۲۴- عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانْكَحْنِ أَوْ تَابَدَا

Nesib bölümü:

1 Gözleri ağrıyan kişinin gecesi gibi, sen de uyuyamadın mı?

Yılan sokmuş kişinin başına gelenler başına gelmedi mi?

- 2 Uyuyamaman kadınlara olan aşkımdan değil,
Zaten sen, Mehded'le aşkıyı uzun bir zamandır
unutmuşsun.
- 3 Görüyorum, hain olan zamanı, işlerimi düzelttikçe
Dönüp, onları bozduğunu.
- 4 Gençlik, ihtiyarlık, fakirlik ve zenginlik,
Allah Allah, insanın başına neler getiriyor.
- 5 Kendimi bildim bileli mal arar dururum.
Çocukluk, gençlik- yaşlılıktan beri

Tasvir bölümü (yolculuğunun ve devesinin tasviri ile ikinci bölüme geçer):

- 6 İyi cins hızlı giden develerimi çokça sürerim
Necir ile Sarhad arasında.
- 7 Ey Kadın! sende mi soruyorsun?- nice sual soranlar
arasında,
A'sâ'nın ikâmet ettiği yerlerden.
- 8 Ey dişi devemin nereye gittiğini soran kadın!
Onun Medine'de verilmiş bir sözü vardır.
- 9 Gece boyu yürüdüğünde, o görür
Kendisini gözetlemeden geri durmayan kutup
yıldızlarını.
- 10 Sıcak kızdığında, durmuz gider,
Zannedersin ki bu devenin bir derdi var.
- 11 Arka ayaklarını süratlice öne atar,
Ön ayakları uyumlu bir şekilde yolu alır, gider.

Üçüncü bölüm (Hz.Muhammed'i ve yeni dinin öğretilerini methe hasredilmiştir):

12 Söz veriyorum. Üzülmeyeceğim, devemin yorgunluğuna,

Çıplaka ayağına, Hz.Muhammed'i ziyaret edene kadar.

13 Ey Deve! İbn Hişâm'ın kapısına çöktüğünde,

Dinlenir, O'nun lütuf ve ihsanına nail olursun.

14 Görmediğinizi gören bir nebî,

İsmi, beldeleri dolaşan, çağrısı yayılan bir nebî.

15 Arzu ettiğin kadar ihsanı olan bir nebî,

Bugün verdiği yarına mâni olmayan bir nebî.

16 Çağrısını duymadığın doğru mudur Muhammed'in?

Çağrısını ve gerekçelerini:

17 O diyor ki:

Eğer bu dünyadan salih amel ile göçmeyecek olursan,

Öldükten sonra da salih amel ile göçenlerle karşılaşırsan,

18 Onlar gibi olmadığına üzülürsün,

Ama sen, seni bekleyen şeyleri beklemiyordun.

19 Ölmüş hayvanların etini yeme!

Okla vurduğun hayvanların kanını yeme.

20 Dikili taşlara güven duyma!

Putlara ibadet etme, Yalnız Allah'a ibadet et!

21 Akşam, sabah dua et!

Şeytana hamdetme, Allah'a hamdet!

22 Terk etme! Yoksulu,

Esiri...

23 Sıkıntıya düşenlerle alay etme!

Malı insanda ebedîdir zannetme.

24 Sana haram olan komşuna yaklaşma!

Ya evlen ya da uzak dur, onlardan!

Diğer kasidelerde de olduğu gibi, bu kasîdenin (Kasîde-i Dâliyye) iç yapısı, muhteva planı, şâirin meşgul olduğu ana mevzularla yakından alakalıdır ve yukarıda temas edildiği üzere üç merhalelidir: A'şâ, uykusuzluğunun tasviri ile başlamış, aşk, zaman, gençlik, ihtiyarlık, servet ve hatıra temleriyle sevgilisinden, kendinden ve aşkından bahsetmiştir. Buradaki olgular, müşahhas ve mücerred duygular arasında dönüp dolaşmaktadır. İkinci kısım, çöldé geçen uzun, yorucu ve tehlikeli yolculuğun, bu esnada bindiği devenin tasvirini, kızgın güneşe rağmen güneşin altında hızlı yürüyüşünü, başını hiç eğmeişi yapar. Üçüncü kısım ise, kasîdeye hüviyetini veren asil mevzudur ve burada tamamen medih temi hâkimdir.

Arap edebiyat tarihi kitaplarının hemen hemen tamamında yer almakta olan bu kasîdenin uydurma olabileceğine dair edebiyat araştırmacılarını şüpheye düşüren daha ziyade kasîdenin üçüncü kısmı, yani 12 ile 24. beyitleri arasında kalan kısmıdır. Burada, şâir medhi için kaleme aldığı şahsın, yani Hz. Muhammed'in ismini, hemen vermektedir.

Bu şiir, Arap edebiyat tarihine dair güvenilir birçok eserde yer almaktadır. XX. asra kadar da, uydurma olabileceğine dair herhangi bir görüş ileri sürülmemiştir. Ancak son asırda, Tâhâ Hüseyin⁴², Şevki Dayf⁴³, Blachere⁴⁴, Fu'âd Efrâm el-Büstânî⁴⁵, Muhammed Hüseyin⁴⁶, A. Haffner⁴⁷ ve W. Caskel⁴⁸ gibi, bazı

⁴²Bk. *Fîl-edebî'l-Câhîlî*, s.256-267.

⁴³*Târihu'l-edebî'l-'Arabi*, 221-228.

⁴⁴*Târihu'l-edebî'l-'Arabi*, s.355-359.

⁴⁵Fu'âd Efrâm el-Büstânî, "el-A'şâ ve'l-İslâm", *Meşrik*, XXXII, s.763-771.

⁴⁶*Divânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.134.

⁴⁷Haffner, A., "A'şâ", *IA*, I, 694-695.

⁴⁸Caskel, W., "al-A'shâ", *El² (İng.)*, I, 689-690.

edebiyat araştırmacıları, bu kasîdenin, özellikle de üçüncü bölümünün uydurma olduğunu iddia etmişler ve tezlerini genelde üç noktada toplamışlardır:

Birincisi, üçüncü bölümün ahenk ve akıcılık yönünden diğer iki bölümden daha zayıf kalmasıdır. İkincisi, lafız veya mânâ açısından bazı Kur'an ayetlerine işaret edilmiş olmasıdır. Yani, kasîdenin bu kısmı, sanki de A'şâ'nın İslâmî buyrukları öğrenmede çok istekli olduğu izlenimini vermektedir. Şâire nisbeti doğru olsaydı, bu duygu ve düşünceleri benimseyen bir kimsenin, içkinin haramlığından ya da 100 deve gibi bir bahşişden dolayı müslüman olmaktan bir yıllığına da olsa vaz geçmemesi gerekirdi⁴⁹. Üçüncü iddia ise, şâir A'şâ'nın medih temasının, diğer hükümdarla yaptığı kasidelerle aynı değerde olmasıdır⁵⁰.

Biz, burada öncelikle her şairin, gazel, kasîde veya diğer şiir şekillerinde olsun, bir bütün içerisinde aynı ahenki çoğu zaman muhafaza edemediğini söylemekle konuya girmek istiyoruz. Bu durum İmru'u'l-Kays'dan beri böyledir. Edebî tenkit, bütün şairler için bu bağlamda söz konusudur. Hatta aynı kasîde içerisinde çirkin kafiye kullanan şairler dahi vardır⁵¹.

Diğer yandan bu kasîdenin tema ve nazım tekniği yönünden son derece başarılı kasideler içerisinde yer aldığını söyleyen ve bunu ima eden bazı dilciler ve edebiyat tarihçileri vardır. Abdülkâdir el-Bağdâdî (öl.1093/1682), İbn Habîb'den naklen bu kasîdenin güzel kasîde (kasîde-i ceyyide) olduğunu söylemektedir⁵².

Bazı büyük dil âlimleri de kasîdenin üçüncü kısmından istifade etmişler, nahiv ve sarf konularına istişhahlarda bulunmuşlardır. *el-Kitâb'* in sahibi, büyük dil âlimi Sîbeveyh (öl. 180/796), nûn-i muhaffefe bahsinde, "...derhal onun alınından yakalarız" (Alak sûresi, âyet: 15) âyetini şâhid olarak

⁴⁹Bk. *Divânü'l-A'şâ el-Kebîr*, s.134 (neşredenin açıklaması).

⁵⁰Zeki Mübarek, *el-Müvâzene beyne's-şu'arâ*, Mısır 1393/1973, s.185.

⁵¹Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-şîr*, nşr. Muhammed 'Abdülmu'îm el-Hafâci,

Beirut tsz.

⁵²*Hizânetü'l-edeb*, I, 177.

getirdikten sonra, Kasîde-i Dâliyye'den aşağıdaki beyti vermektedir⁵³:

فَأَيَّاكَ وَالنِّسَاءَ لَا تَأْكُفُنَّهَا وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَدِيدًا لِنَفْسِنَا

Büyük dilci el-Kisâ'i (öl.179/805), şairimizin Hz.Peygamber'in methine tahsis ettiği kasidenin bir beytinin ikinci şatrını tefsir etmiştir:

أَعَارَ لِعَمْرِي فِي الْبِلَادِ وَأَنْجَدَا

Şöyle ki, bu şatrın ne anlam ifaade ettiği sorulmuş, o da, burada geçen 'egâre' fiilinin 'gavr' (batmak, su çekilmek, kör olmak) mânâsında değil de, 'süratlenmek, yayılmak', anlamına gelen ifâl babından olduğunu söylemiştir. el-Ezherî'nin izahına göre, el-Asma'î de aynı kanaattedir⁵⁴.

el-Cevherî (öl.393/1003)'nin bize naklettiğien göre ise, burada yer alan egâre fiili hususunda dilciler ihtilafa düşmüş, el-Esma'î, bu fiilin 'süratlendi, yüceldi' manasında olduğunu söylemiştir⁵⁵.

Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791)'nin arkadaşı, el-Leys b. Nasr, 'nekaha' fiilinden bahsederken, yine bu kasidenin üçüncü kısmında yer alan aşağıdaki beyitten istişhadda bulunmuştur⁵⁶:

وَلَا تَقْرَبِينَ جَارَةَ ابْنِ سِرِّهَا عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانْكَبِحْنَ أَوْ تَأْبَدَا

el-Müberred (öl.285/898) de, bu kasidenin tamamını dil yönünden başarılı bulmuş olacak ki, nûn-i muhaffefe bahsinde

⁵³Sibeveyh, *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm M. Hârûn, Kahire 1970, III, 5110.

⁵⁴el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, Kahire 1384-1387/1964-1967, VIII, 183.

⁵⁵el-Cevherî, *es-Sihâh*, nşr. Ahmed 'Abdülgafûr 'Attâr, Beyrut 1979/1399,

II, 775.

⁵⁶el-Ezherî, IV, 102.

kasidenin üçüncü kısmında yer alan aşağıdaki beyitten istîshâdda bulunmuştur⁵⁷:

فَأَيَّاكَ وَالْمَيْثَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَيْدًا لِنَفْسِهَا

el-Ezherî (öl.370/980), 'nusub' kelimesinin müfred olarak da kullanılabileceğine kasidenin aşağıdaki beyitle istîshâdda bulunmuştur⁵⁸:

وَإِذَا النُّسُبُ الْمَنْصُوبَ لَاتَنْسُكَنَّهُ وَلَا تَعْبُدِ الْأَوْثَانَ وَآلَهُ فَأَعْبُدَا

Abdülazîz el-Mânî' nin de belirttiği gibi, büyük dil ve edebiyatçıların kabul ettikleri, ihticac ettikleri bu kasîde hakkında nasıl uydurma olduğu söylenebilir ve nasıl A'şâ'ya nisbeti inkar edilir? İşte bu anlaşılmaz bir durumdur⁵⁹.

İkinci iddiaya gelince, âyetlerden iktibas veya onlara telmihler yapmış olmasıdır. Bu bağlamda, Câhiliyye devri insanların, daha sonra Kur'an'da da yer alan bazı dini kavramları bilip bilmedikleri konusu önümüze çıkmaktadır. Değerli bir araştırmacı olan Toshîhiko Izutsu'nun da belirttiği gibi, bîsetten önce Câhiliyye devri insanların ba's ve neşri inkar etmeleri; onların bu mefhumların delâlet ettikleri manaları bildikleri, yani öldükten sonra dirilmeyi, haşır ve neşri bildiklerini, fakat inkar ettiklerini göstermektedir. Çünkü insan ancak manasını bildiği şeyi inkar eder⁶⁰.

Burada iktibas veya telmihlerde bulunduğu iddia edilen âyetleri sırasıyla tesbit etmekte yarar vardır. Bunlardan birincisi,

إِذَا أَنْتَ لَمْ تَرْحَلْ بَرَادٍ مِنَ التَّنْقِي وَآلَايَتِ بَعْدَ الْمَوْتِ مِنْ قَدِّ بَرَّوْدَا

⁵⁷el-Müberra, *el-Muktedab*, nşr. M. Abdülhâlik Uzeyme, Kahire 1386-1388, III, 12.

⁵⁸el-Ezherî, XII, 211.

⁵⁹Abdülazîz el-Mânî, "Kasidetâ el-A'şâ'l-İslâmiyyeteyn", s.88.

⁶⁰Toshîhiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1975, s.85.

beytinin birinci şatırının: "Ey müminler! (Dünya için) azık edin. Ama bilin ki, azığın en hayırlısı takvadır" (Bakara sûresi, âyet: 197) âyetinden iktibas edildiği şeklindeki iddiadır. Bu âyeti kerime, haccın farziyeti ile ilgilidir ve hicretin dördüncü yılında nâzil olduğu rivayet edilmektedir⁶¹. Bu itibarla, A'sâ'nın âyetten haberdar olması muhtemeldir. Hac, İslâmiyetten önce de var olan bir ibadet şeklidir. Rivayet edildiğine göre, Yemen'den hacca gelenler, bu sûre içerisinde yanlarına yiyeceklerini almıyorlardı. Yukarıdaki âyet, onları bu yanlış tutumdan vazgeçirmek için nazil olmuştur⁶².

Öte yandan şîrde geçen zâd (azık) kelimesi şârimizden çok önce Arap şîrinde yine aynı anlamda kullanılmıştır. Meselâ Câhiliyye devri Arap şairlerinden 'Abîd b. el-Ebras (öl.555 m.?), bu kelimeyi aşağıdaki beytinde iki defa tekrar etmiştir:

تَزَوَّدَ مِنَ الدُّنْيَا مَتَاعًا فَإِنَّهُ
عَلَى كُلِّ حَالٍ خَيْرٌ زَادَ الْمَزْوَدِ

"Dünyadan rızık temin et. O, azık temin edecek kişilerin en iyi azık edinecekleri yerdir"⁶³.

İkincisi:

فَأَيَّاكَ وَالْمَيْتَاتِ لَا تَأْكُلْنَهَا
وَلَا تَأْخُذْنَ سَهْمًا حَدِيدًا لِنَفْسَادِ

şîrinin: "Leş, kan, domuz eti, Allah'dan başkası adına boğazlananlar...size haram kılındı" (Maide sûresi, âyet:3).âyetinden alındığı şeklindeki görüştür. Âyetin tertibi üzere, bu şîrde de, leş hayvanlarının ve kanın yenmesinin terk edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Leş, kan, domuz eti ve Allah'dan başkası adına boğazlananların yenilme yasağı ilâhî dinlerin hemen hemen hepsinde söz konusudur. Zira Ebû Tufeyl'den rivayet edilen bir hadise göre, bu dört şeyin haramlığı

⁶¹Karaman, Hayrettin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s.90-91. Ayrıca bk. el-Huderî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu, İstanbul 1974, s.61.

⁶²İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânil-'Azîm*, I-IV, Mısır, 1414/1993, I, 256.

⁶³'Abîd b.el-Ebras, *Dîvân*, Beyrut 1958, XV, 24.

Hız. Adem (a.s.)'a inzal edilmişti. Aynı paralelde âyetlerin İsa (a.s.) a da inzal edildiği mervîdir⁶⁴.

Üçüncüsü,

وَصَلِّ عَلَىٰ حِينِ الْعَشِيَّاتِ وَالضُّحَىٰ وَلَا تَحْمَدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهَ فَاحْمَدًا

beytinin, "Rabbini çok an, sabah akşam tesbih (Âl-i imrân, âyet:41) âyetinden iktibas edildiğidir. Bu da hıristiyanlık dahil olmak üzere eski dinlerin öğretilerinde mevcuttur. Keza Kur'an, bu âyet-i kerimeyi, Hız. Zekerıyya'ya bildirdiği bir öğüt babında zikretmektedir⁶⁵.

Dördüncüsü:

وَلَا السَّائِلِ الْخُرُومَ لَا تَنْزُكَةً لِعَاقِبَةٍ وَلَا الْأَسِيرِ الْمُقِيدَا

beytinin, "Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır" (Zâriyât sûresi, âyet: 119) âyetinden iktibas edildiği doğrultusundadır. Fakir ve yoksullara yardım, Câhiliyye Araplarının en belirgin davranışlarından birisidir⁶⁶.

Beşincisi:

وَلَا تَسْخَرْنَ مِنِّ بَائِسٍ ذِي ضَرَارَةٍ وَلَا تَحْسَبَنَّ الْمَرْءَ يَوْمًا مَّخْلَدًا

beytinin birinci şatırının, "Ey Müminler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar..." (Hucurât sûresi, âyet: 11) âyetinden mülhem olduğu; ikinci şatırının ise, "Malının kendisini ebedî kılacağını zanneder" (Hümeze sûresi, âyet: 3) âyetinden iktibas edildiği şeklindedir.

⁶⁴Geniş bilgi için bk. *Tefsîru'l-Kur'ân'l-'Azîm*, II, 8-9.

⁶⁵Bk. *Tefsîru'l-Kur'ân'l-'Azîm*, I, 9387-388.

⁶⁶Meselâ, Ukâz panayırında, fakir ve yoksullara nasıl yardım edildiğine dair bk. Yılmaz, İbrahim, *Panayırılar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1997, s.121.

Altıncısı:

وَلَا تَقْرَبَنَّ جَارَةً إِن سَرَّهَا
عَلَيْكَ حَرَامٌ فَانْكِحَنَّ أَوْ تَابَدَا

beytinin birinci şatırının, "Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlık ve çok kötü bir yoldur" (İsrâ sûresi, âyet: 32); ikinci şatırının ise, "Evlenme imkanının bulamayanlar, Allah lütfu ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar..." (Nûr sûresi, âyet: 33). âyetinden alındığı şeklidir. Namus kavramı, eski çağlardan beri insanlığın ortak kavramıdır⁶⁷. İlahî dinler de bu olguyu güçlendirme yoluna gitmişlerdir.

A'sâ'nın medih temasının, diğer hükümdarlara yaptığı kasidelerle aynı değerinde olması⁶⁸ şeklindeki iddia ise, gerçeklere uygun değildir. Kur'ân'ın birçok âyetinde dahi, Hz.Muhammed'in, bir insan olduğu önemle vurgulanırken, elbetteki ona yapılan medih te diğer insanlara yapılan medih tarzında olacaktır. Bu bağlamda, şürde Hz.Peygamber'e yapılan medihlerin diğer insanlara yapılanlardan daha alt seviyede olduğunu söylemekte yarar vardır. Kanaatimize göre bunun da birçok nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi, yapılan medihlerin Kur'ân öğretisi doğrultusunda, aşırıya gitmeme ve ölçülü olma zorunluluğudur.

Eski müelliflerin yanı sıra, Louis Cheikho gibi bazı edebiyat araştırmacıları, Kaside-i Dâliyye'nin A'sâ'ya nisbeti hususunda herhangi bir tereddüte kapılmamışlardır⁶⁹.

K.A. Fariq'in de belirttiği gibi⁷⁰, A'sâ yeni dinin öğretilerinden haberdar olmuş, kendisinde müslüman olma kanaati uyanmış, öte yandan Hz.Muhammed'in ve İslâmiyetin geleceğini görmüş, itibarını ve şöhretini daha da artırmak

⁶⁷ Bekiroğlu, Nazan, "Kadın ve Aşk", *Düşünen Siyaset (Kadın ve Çocuklar)*, Sayı: 5 (Haziran 1999), s.17-23.

⁶⁸ Zeki Mübarek, s.185.

⁶⁹ Şu'arâ'ü'n-Nasrâniyye, I, 357-399; K.A.Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, IV/4, s.213-216; 'Abdülazîz el-Mâni', "Kasîdetâ el-A'sâ'l-İslâmiyyeteyn", *Buhûsü Külliyyetil-İlâhiyyetil-'Arabîyye*, II, s.79-95.

⁷⁰ K.A.Fariq, "Pre-Islamic Arabic Poetry and Poets", *Studies in Islam*, IV/4, s.213-214.

istemîş, bu nedenle bir kasîde kaleme almış, haklı olarak bu şiirde Hz. Muhammed'i ve öğretilerini övmüştür. Ancak müslüman olduğuna dair bir kanaat söz konusu değildir.

Hal böyle iken, Hıristiyan olduğuna dair yüksek kanaatin oluştuğu⁷¹ A'şâ gibi yüksek bir şairin, Hz. Muhammed'e ve onun getirdiği yeni dine iltifatlar yağdırmış olması, 20. asır bazı araştırmacılarının kolay kabullenemeyeceği bir hadise olmaktadır. Muhtemelen bütün iddialar da, buradan kaynaklanmaktadır. Bu konuda son araştırmacıardan biri olma hüviyetini taşıyan Abdülaziz el-Mâni'nin de belirttiği üzere, bu kasîdenin uydurma olduğuna dair gösterilmeye kalkışılan gerekçeler sağlam temellere dayanmamaktadır⁷².

Öte yandan A'şâ'nın hiçbir ilâhî dini benimsemeyen bir putperest olduğu, divanındaki ilâhî dinlerle ilgili fikirlerin sonradan ilave edildiği şeklindeki görüş⁷³, tamamen gerçeklere muhalif olsa gerektir. Prof. Dr. Süleyman Tülücü'nün kanaatleri de bu doğrultudadır⁷⁴. Aynı şekilde birçok araştırmacının da belirttiği gibi, Eski Arap şiirinde dini motifleri inkâr etmek mümkün değildir⁷⁵.

Sonuç olarak, şiiri incelendiği takdirde, ne Mehmed Fehmi⁷⁶ gibi, onun tamamen dinî muhtevalı şiir söyleyen bir şair olduğunu iddia etmek, ne de diğerleri gibi, toplumun nabzını elinde tutan, çok seyahatler ile bilgi ve görgüsü çok geniş, duygulu bir şahsiyetin, İslâmiyete yetişip de ondan bihaber olduğunu söylemek ilmi emanete ve tarafsızlığa uygun düşmez. Önceden de belirttiğimiz gibi, A'şâ sıradan bir şair değildir. Edebiyat araştırmacıları bunda ittifak halindedirler. Bu açıdan, onun yüz deve gibi bir mal karşılığında müslüman olmaktan bir yıllığına vazgeçtiği şeklindeki bir hüküm de akla

⁷¹ GAL, I, 31; Suppl. I, 64-67.

⁷² Bk. 'Abdülaziz el-Mani', "Kasidetâ el-A'şâ'l-İslâmiyeteyn", *Buhûsü Külliyyetî'l-üġatî'l-Arabîyye*, II, s. 79-88.

⁷³ Bk. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî* I, s. 339-365.

⁷⁴ Bk. Tülücü, Süleyman, "A'şâ Meymûn b. Kays", *DİA*, III, 544-545.

⁷⁵ Geniş bilgi için bk. Nicholson, Reynold A., *A Literary History of the Arabs*, Cambridge 1969, s. 135-140.

⁷⁶ Bk. *Mehmed Fehmi*, 886-923.

uygun gözükmemektedir. Yukarıda belirtildiği üzere, bu konuda ilk kaynak eserin sahibi Ebü Zeyd el-Kureşî, müslüman olmak ve kasidesini Hz. Muhammed'e arz etmek için yola çıktığını, bu arada öldüğünü beyan etmekte ve yüz deve gibi bir bilgiye yer vermemektedir.

Yeni dinin mesajına karşı çıkmayışı, bize ilâhî dinlere iman çerçevesinde bağlı olduğunu, İslâmiyetin Hıristiyan öğretilerle örtüştüğünü çok önceden farkettiğini, bundan dolayı da müslüman olmak için Hz. Muhammed'e yönelmiş olduğunu düşündürmektedir. Kasîde-i Dâliyye'yi ona nisbette tereddüt gösterenler, aslında bu kasîdenin iyi anlaşıldığında, A'sâ'nın İslâmiyeti takdir etmiş olduğunun ortaya çıkmasından korktukları için olsa gerektir.